

MINTATANÍTÁS TESSEDIK ISKOLÁJÁBAN

A TESSEDIK-kutatás fordulóponthoz érkezett. Az utóbbi két-három évben megjelenő kisebb-nagyobb közlemények általában a régebben feltárt anyag alapján — többnyire ismert részleteket, adatokat tartalmaznak csak TESSEDIK életére és munkásságára vonatkozóan.

A fordulóponton csak úgy juthatunk túl, ha közreadjuk TESSEDIK eddig meg nem jelent vagy nehezen hozzáférhető írásait, illetve a TESSEDIK-ről szóló nehezen hozzáférhető, a korabeli — főleg német — sajtóban megjelent kisebb-nagyobb cikkeket, közléseket, utalásokat stb. Csak ennek az anyagnak a megjelentetésével szolgálhatjuk a továbbhaladást, csak így biztosíthatjuk, hogy TESSEDIK arcára olyan színek kerülhessenek, amelyek eddig hiányoztak a róla kialakított képről, illetve, hogy az esetleg hamis vonások eltűnjenek a portréről.

Ismeretes például, hogy az egész 1945 előtti TESSEDIK-irodalom azzal magyarázta TESSEDIK tragédiáját, hogy szangvinikus természete — „már az apja is szangvinikus volt!” — alkalmatlanná tette őt a paraszttal való békés együttélésre. 1953-ban megjelent tanulmányomban — többek között — azt igyekeztem megmutatni, hogy a tragédia mögött nem biológiai, hanem osztályproblémák húzódnak meg.¹ Voltak, akik a marxista elemzést magukévá tették (elsősorban a szlovák nyelvű TESSEDIK-irodalom), voltak, akik makacsul ragaszkodtak a biológista állásponthoz. Most már azonban újabb irodalom feltárásával módunkban van a kétféle álláspontot egy kortárs elfogulatlan vallomásával szembevetni. A *Freimütige Bemerkungen eines Ungars über sein Vaterland*² c. 1799-ben megjelent mű sokáig ismeretlen szerzője nyilván hitelesebb képet ad TESSEDIK-ről, mint hosszú évtizedek után a korai és késői interpretátorok, akik a maguk korának módszereivel *keresik* azokat a motívumokat, amelyek alapján egy ilyen tragédia érhetővé tehető. A kortárs (J. GLATZ) fáradhatatlan, mindenkitől tanulni akaró, tudni és tanítani vágyó embernek ábrázolja TESSEDIK-et. „A haza és az emberiség jótévője”, mondja TESSEDIK-ről.

Az alábbi dokumentum egy másik probléma megvilágítását is szolgálja. A TESSEDIK-irodalom hol elítélőleg (HABSBERG-ellenes nézőpont), hol elismerőleg (az uralkodó iránt mindenkor lojális álláspont) emlegeti TESSEDIK aulikus beállítódottságát. TESSEDIK nem láthatta át, milyen dinasztikus érdekeket védelmeznek a felvilágosult abszolutista császár rendeletei. Csak azt látta, hogy ezekben a rendeletekben a felvilágosodás eszméi tükröződnek, hogy ezek a rendeletek okos

¹ VINCZE LÁSZLÓ: Tessedik Sámuel élete és pedagógiai munkássága. Ped. Szemle 1953. 456—515. lap. Ugyanez szlovákul: Jednotna skola. 12. évf. 6. sz.

² TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF s mások véleménye szerint is kétségtelenül Jacob Glatz munkája.

intézkedéseket tartalmaznak, végrehajtásuk a nép *anyagi* javára válnék. Ezért lesz TESSEDIK a császár rendeleteinek propagandistájává. Magyarázza a népnek az intézkedések értelmét, természetesen nem azért, hogy a dinasztikus érdekeket szolgálja.

Az itt közlésre kerülő tanulmány a *Provinzialnachrichten aus den Kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern 1784.* évfolyamában jelent meg három folytatásban (az egyes folytatásokat — jellel választjuk el egymástól). Az első rész — a szerkesztő bevezető soraival — a 440—444. lapon, a második a 453—457., a harmadik a 474—475. lapon található. TESSEDIKnek ez a munkája „közhazsnú tanítás”, *mintatanítás*, s ez adja különös jelentőségét, értékét a TESSEDIK-kutatás számára. A filantropisták intézeteiben látta TESSEDIK, hogy azok mintaórákat tartanak az őket foglalkoztató kérdésekről (pl. a szexuális felvilágosításról). TESSEDIK-et a gyárak, a manufaktúrák ügye, az iparosítás, az önellátás kérdése érdekelte, tehát erről tart lelkes hangú mintaórát. Az óra anyaga jól áttekinthető. Tárgyalja röviden a gyárak kialakulásának történetét, s ilyen kérdéseket fejteget: Mi a gyár? Mi a gyár haszna? stb. S végül, mintegy az óra összefoglalásaképpen, levonja a fejtegetés tanulságait. Az eddigi TESSEDIK-re vonatkozó didaktikai természetű közlések csak a tantervi anyagot mutatták be, ez a mintatanítás viszont konkrétan szemlélteti számunkra a módszert, ahogy TESSEDIK iskolájában elméleti órákon folyt a tanítás. Az előadás pátosza érzékelteti az iskola, az órák hangulatát. A tanítás tartalma szerint TESSEDIK szorosan kapcsolódik a magyarországi progresszióhoz ahhoz a fővonalához, amelyen a polgárosodás, az iparosítás, az önellátás gondolata vetődik fel. Szinte azonos szavakkal szól, mint annak idején APÁCAI CSERE JÁNOS. Autarkiára kell törekedni, hogy ne szoruljunk mindenből behozatalra! „Ahol gyárak és manufaktúrák vannak — írja TESSEDIK —, ott mindent felhasználnak”, semmi sem vész kárba. — S így mozgósít munkára: senki se marad tétlen, se a gyerekek, se az öregek, de még a nyomorékok sem . . . Az iskolában a fogékonyabb ifjúsággal kell megértetni, hogy azok a népek, amelyek gyárakat építenek felemelkednek, szemban azokkal, amelyek mindent importálni kénytelenek; és ezért nem gyarapodnak. Ez TESSEDIK meggyőződése. Ennek a gondolatnak a propagandája ez a mintatanítás is . . .

A tanulmány jelentőségét az is fokozza, hogy — miként COMENIUS a *De cultura ingeniorum*-ban vagy a *Felicitas gentis*-ben — a kis népek (magyarok, szlovákok . . .) fiaikhoz szól, azok kulturális felemelkedését sürgeti; a lustaság, a tudatlanság ellen szól. A németekhez hasonlítja a magyarokat és szlovákokat, s azt hangoztatja, hogy a németek — akik gyárakat építenek s ebből gazdaggá, művelté lesznek — semmivel sem különbek, mint a magyarok vagy a szlovákok: sem munkabíráás, sem szellemi képességek tekintetében. S ez, az öntudat ébresztgetése itt a lényeges! — Nem TESSEDIK tehet arról, hogy a nemzeti öntudat felébredéséből aztán a nacionalizmus és sovinizmus átka szakadt mindkét népre . . .

A tanulmány elé a *Provinzialnachrichten* szerkesztője néhány soros bevezetőt írt, ezt is közöljük. Maga a tanulmány egyik legkevésbé ismert munkája TESSEDIKnek. A legújabb TESSEDIK-bibliográfia (Nádor Jenőé, Agrártört. Szemle 1961.), amely közel 400 művet említ, ezt az itt közlésre kerülő nagyon jelentős művet nem említi. Ez azért meglepő, mert TESSEDIK Önéletírásában utal erre a mintatanításra. A munka 1784 óta itt jelenik meg először.

V. L.

Von der praktisch-ökonomischen mit der katechetischen verbundenen Lehrart des Herrn Pastor Teschedick zu Szarvas in Ungarn.

Wir haben in der 47ten Numer des ersten halben Jahrgangs dieser Blätter eine rühmliche Erwähnung von den Bemühungen gemacht, welche der Prediger der evangelisch-lutherischen Gemeinde zu Szarvas in der Bekesscher-gespannschaft sich gegeben hat, in seiner Pfarre den Schulunterricht mehr den Bedürfnissen des Landmannes anzumessen und die Landjugend so zu bilden, wie sie der Staat einst brauchen wird, der Landesfürst sie wünschet, und die dortige noch sehr unkultivirte Gegend sie nothwendig haben muss, wenn sie alle Reichthümer, die eine gut geführte Agrikultur *gedin* kann, geniessen will. Er gab den Schullehrern eine Vorschrift, um sie den Kindern nebst der im Katechismus enthaltenen Religionswahrheiten einzuprägen, und anbey auch nützliche dem Landmanne überaus nöthige Kenntnisse der Natur- und Oekonomie-wissenschaft und der Fabrikengeschäfte beizubringen.

Wer einsieht, wie sehr der Mangel an praktisch-ökonomischen Schulen, und die Vernachlässigung der für den Landmann so nöthigen als nützlichen Naturkenntnisse die Industrie in ihrem Schwunge, und selbst den Ackerbau in seinem Flor hindern; dem wird die Darstellung der Lehrmethode des Herrn Tscheschedick gewiss willkommen seyn. Wir haben ihn ersucht, sie uns mitzuthemen. Er hatte die Güte in unsere Bitte zu willigen. Hier ist sie:

Gemeinnützige Lehre von den Fabriken zum Gebrauch der evangelischen Dorfschulen in den löbl. Bekescherkomitat, entworfen von S. Th.

Uebergang von der katechetischen Lehre: Von den Pflichten der Unterthanen zu der Lehre von den Fabriken.

Frage: Sind wohl Unterthanen verpflichtet, auch jene Befehle und Verordnungen ihrer Obrigkeit zu befolgen, welche dem gemeinen Mann lächerlich, unschicklich, unnütz, unnöthig, zweckwidrig - - - zu seyn scheinen? auch jene, von welchen der gemeine Mann nicht weiss, wohin sie zielen? worinn? zu welchen Zweck dieses oder jenes befohlen wird?

Diese Frage wird erläutert mit dem Beispiel des kürzlich bekannt gemachten k. k. Befehls, dass die Landjugend zum Spinnen angehalten werden soll, weil ihre kaiserliche Majestät Fabriken ins Land einführen will. Wie haben eure Eltern von diesem kaiserlichen Befehl geurtheilt? —? Warum scheint dieser Befehl vielen Landleuten lächerlich, unschicklich, unnütz, zweckwidrig zu seyn? — Unter andern darum, weil ihn die wenigsten ganz verstehen; weil wenige wissen, was Fabriken sind? zu was? welcher Nutzen für das ganze

Tessedik lelkész úrnak a katekizációval egybekapcsolt gyakorlati-gazdasági tanítási módjáról Szarvason, Magyarországon.

E lapok első félévi évfolyamának 47-ik számában dicsérettel emlékeztünk meg azokról a fáradozásokról, amelyeket a szarvasi evangélikus luteránus egyházközség lelkipásztora Békés megyében folytatott, hogy egyházközségében az iskolai oktatást a földművelők szükségleteihez jobban hozzáigazítsa, és a falusi ifjúságot olyanná képezze, amilyenre az államnak egykor szükségére lesz, ahogy az uralkodó kívánja, és amilyen az ottani még nagyon műveletlen vidéknek kell, ha élvezni akarja mindazt a gazdagságot, amelyet egy jól vezetett mezőgazdaság adhat. A tanítóknak előírást adott, hogy azt a gyermekeknek a katekizmusban levő vallási igazságok mellett jól emlékeztükbe vessék, és hogy azonkívül hasznos és a földművesnek rendkívül szükséges ismereteket közöljenek velük a természettudományokban, a gazdaságtudományban és a gyári ügyekben.

Aki belátja, hogy a gyakorlati-gazdasági iskolák hiánya és a gazdaember számára olyan szükséges és hasznos természeti ismeretek elhanyagolása mennyire gátolja a szorgalmatosságot a föllendülésben, sőt még a földművelést is a virágzásban, az bizonyára szívesen fogadja Tessedik úr tanítási módszerének bemutatását. Fölkértük őt, hogy közölje velünk. Volt szíves kérésünket teljesíteni. Itt van tehát:

Közhasznú tanítás a gyárakról az evangélikus falusi iskolák használatára a tekintetes Békés vármegyében; tervezte T. S.

Átmenet a katekizáló tanításról: az alattvalók kötelességeiről a gyárakról való tanításra.

Kérdés: kötelesek-e az alattvalók a hatóságoknak olyan parancsait is teljesíteni, amelyek a közember előtt nevelésesnek, helytelennek, szükségtelennek, céltalannak... látszanak? azokat is, amelyekről a közember nem tudja, hogy mire irányulnak? miben áll az értelmük, milyen célból parancsolják ezt vagy amazt?

Ezt a kérdést megmagyarázzuk a nemrég közzétett cs. és k. parancs példájával, hogy a falusi ifjúságot fonásra kell szorítani, mert Ő császári felsége gyárakat akar az országba bevezetni. Hogyan ítélték meg szüleitek ezt a császári parancsot? — Miért látszik ez a parancs sok gazdaember előtt nevelésesnek, illetlennek, haszontalannak, céltalannak? — Többek között azért, mert csak igen kevesen értik meg egészen; mert kevesen tudják, hogy mi a gyár, mire való, miféle haszon származik belőle az egész országra, a kereskedelemre, a

Land, für die Handlung, für den Handwerksmann, für den Unterthan und seine Kinder erfolgt. Damit ihr Kinder gleich in der zarten Jugend, bis euer Verstand von Vorurtheilen noch nicht eingenommen und geblendet ist, sowohl von diesen als andern gemeinnützigen königlichen Verordnungen ächte Begriffe bekommt; damit ihr wisset, warum und wie ihr solche euch besonders nützliche Befehle mit Freuden befolgen sollt, so will ich euch erzählen.

1tens. Was Fabriken sind? 2tens. Einige interessante Sachen von den Fabriken. 3tens. Von dem Schaden und Nutzen der Fabriken. Zugleich werden die gewöhnlichen Uebungen zur Erweckung der Aufmerksamkeit, und des eigenen Nachdenkens angestellt, und 4tens wollen wir gemeinschaftlich gemeinnützige Lehren aus dem herleiten, was abgehandelt worden ist.

Erster Abschnitt. Was sind Fabriken?

Fabriken sind grosse Arbeitshäuser, Werkstätte, Höfe und Gärten, in welchen eine grosse Menge alter und junger Leute, ja sogar Kinder, die von Gott uns Menschen zum Gebrauch und Nutzen verschaffenen und bestimmten natürlichen Produkte (welche oft als unnütz und unbrauchbar wenig oder gar nicht geachtet werden) auf verschiedene Art so verarbeiten und zureichten, dass sie zum täglichen Gebrauch verwendet, ja oft mit vielen Kosten in fremde Länder verführet, und um theures Geld verkauft werden.

So hat man z. B. Glas- und Spiegelfabriken, in welchen aus Erde, Sand, Kiesel, Salz, Asche, allerley Glas, Fensterscheiben, Glastafeln, Trinkgläser, Flaschen, Spiegel, Perlen — verfertigt werden. So werden in andern Fabriken Wachs, Häute; Seide, Wolle, Flachs, Lein, Eisen und andere Metalle, Beine, Holz, Erde, Stroh, ja sogar Lumpen und Haare verarbeitet, und aus diesen natürlichen so gering scheinenden Produkten werden die schönsten, nützlichsten, und uns Menschen unentbehrlichen Sachen, Felle, Zeuge, Materien, Leinwand, allerhand Eisen und metallene Geschirre und Hausgeräthe, Messer, Gabel, Löffel, Kessel, Sensen, Sicheln, Hacken, Nadeln, Kuchelgeschirr, Dosen, Sessel, Pölster — verfertigt. Nu wo ist ein Mensch der nicht täglich und stündlich bald dieses, bald jenes Fabrikat braucht? Denket einmal, wenn der Bauer keine Sichel, keine Sense, die Bäuerin keine Nadel, kein Kuchelgeschirr, keinen Kessel haben und bekommen könnte, wenn sie nur eins von diesen Dingen schlechterdings entbehren müssten, wie elend wären sie daran? wie beschwerlich wäre ihre Arbeit? Diese und tausend andere uns nöthige, und zum Theil unentbehrliche Sachen werden in Fabriken und Manufakturen durch Kunst, Fleiss, und dazu gehörige Werkzeuge weit leicher,

mesteremberre, az alattvalóra és a gyermekeire. Hogy ti gyermekek már kora ifjúságokban, mikor az értelmek még nem elfogult és elvakult az előítéletektől, mind erről, mind más közhasznú királyi rendeletekről valódi fogalmat alkossatok, hogy tudjátok, miért kell az ilyen, nektek különösen hasznos parancsokat örömmel teljesítenetek, mesélek nektek valamit.

1-ször. Mi a gyár? 2-szor. Néhány érdekes dolog a gyárakról. 3-szor. A gyárak hasznáról és káráról. Egyszersmind a szokásos gyakorlatokat végezzük a figyelem és az egyéni gondolkodás felkeltésére, és 4-szer közösen közhasznú tanulságokat vonunk le abból, amit tárgyaltunk.

Első fejezet. Mi a gyár?

A gyárak nagy dologházak, műhelyek udvarok és kertek, amelyekben fiatalok és öregek nagy számban, sőt gyermekek is, az Istentől és az emberektől használatra és hasznunkra létrehozott és rendelt természetes termékeket (amelyeket gyakran mint haszontalanokat és hasznavehetetleneket kevésre vagy semmire sem becslünk), különféle módon úgy dolgozzák fel és készítik ki, hogy a mindennapi használatra alkalmasak legyenek, sőt gyakran nagy költséggel idegen országokba is kiviszik, drága pénzen eladják.

Vannak pl. üveg- és tükörgyárak, amelyekben földből, homokból, kovából, sóból, hamuból mindenféle üveget, ablaktáblákat, üvegtáblákat, poharakat, palackokat, tükröket, gyöngyöket készítenek. Más gyárakban viaszt, bőröket, selymet, gyapjút, lent, rostokat, vasat és más fémeket, csontot, fát, földet, szalmát, sőt rongyokat és szőrt dolgoznak fel, és ezekből a természetes, olyan értéktelennek látszó termékekből igen szép, igen hasznos és számunkra nélkülözhetetlen dolgokat készítenek, prémekeket, kelméket, anyagokat, vásznat, mindenféle vas- és fémedényeket és házi eszközöket, kést, villát, kanalat, üstöt, kaszát, sarlót, kapát, tűt, konyhaedényt, szelencét, széket, párnát. Nos, hol az az ember, akinek nincs szüksége minden nap hol erre, hol arra a gyártmányra? Gondoljátok meg, ha a paraszt nem kaphatna sarlót, kaszát, a parasztasszony tűt, konyhaedényt, üstöt, ha ezek közül csak egyet is teljességgel nélkülöznie kellene, milyen bajban volna akkor? milyen fáradtságos volna akkor a munkája? Ezeket és ezer más szükséges, részben nélkülözhetetlen dolgokat a gyárakban és a manufaktúrákban művészettel, szorgalommal és megfelelő eszközökkel sokkal könnyebben, kényelmesebben és kevesebb költséggel állítják elő, mint ahogy az egyes mesteremberek ilyet készíteni képesek.

bequemer, und mit geringeren Kosten verfertigt, als es einzelne Handwerksleute zu machen im Stande sind.

Zweyter Abschnitt. Einige interessante Sachen von den Fabriken.

Schon in uralten Zeiten finden wir in der Geschichte einige Spuren von Fabriken und Manufakturen, besonders bey den Aegyptiern, Griechen, Persen und Römern, und etwas wenigens auch bey den Juden; aber die vielen Kriege und Wanderungen der Völker schadeten ihrer Aufnahme; die Fabrikanten hatten keinen sichern bequemen Wohnplatz, und in verschiedenen Ländern, besonders in solchen, in welchen der Krieg Künste und Wissenschaften verseuchte, kamen sie fast gänzlich in Vergessenheit. Ohngefähr im zehnten Jahrhundert fiengen einige deutsche Städte an, Wolle und Baumwolle zu verarbeiten, und ihr Fleiss brachte sie in kurzer Zeit so empor, dass andere benachbarte Völker, Engelländer, Franzosen, Holländer, und in neuern Zeiten Preussen, Moskowiter ihrem Beyspiel folgten, und durch Versendung ihrer Waaren andere Völker sich zinsbar machten. Jene Länder und Völker, in welchen Fabriken und Manufakturen blüheten, kamen zusehends empor, andere aber mussten wegen Mangel derselben alle Bedürfnisse mit grossen Kosten herbeyschaffen, und Kleinigkeiten mit schwerem Gelde bezahlen. Anekdote. Im Jahr 1547, als Kaiser Karl der V. seine Armee musterte, und eben ein grosser Regen kam, nahm der Kaiser den Hut ab, damit er nicht nass würde. Vermuthlich müssen damals die Hüte sehr theuer und rar gewesen seyn.

Im XVII. Jahrhundert schwang sich Frankreich durch seine Fabriken sehr hoch über andere Länder. Alle Länder und Nationen kauften französische Waaren. Die meisten französischen Fabrikanten waren Hugenotten, Jansenisten. Diese verfolgte Ludwig der XIV., sie mussten sich flüchten, und zugleich mit ihnen flohen auch Künste und Fabriken in andere Länder. Engelland und einige deutsche Reichsfürsten nahmen die fliehenden französischen Fabrikanten und Manufakturiers sehr willig auf, schickten ihre Kommissärs an die französischen Gränzen, gaben den arbeitsamen Flüchtlingen Reisegeld, und als sie in ihren Ländern ankamen, liessen sie ihnen auf eigene Kosten Häuser, Werkstätte, Kirchen und Schulen bauen — gaben ihnen allen möglichen Schutz, Vorschub und Unterstützung. So wurde nicht nur den Flüchtlingen, sondern auch denen Ländern, welche sie so liebreich aufgenommen, geholfen. Z. B. Wüste Oerter, wo vorhin nichts wuchs, wo nur Sandhügel ungebaut und ungenutzt von Menschen und Vieh da ständen, da stehen jetzo die einträglichsten Glas- und Spiegelfabriken, Kattun- und Wollenzeug-Strümpffabriken, welche

Második fejezet. Néhány érdekes dolog a gyárakról.

Már az ősrégi időkben megtaláljuk a történelemben a gyárak és manufaktúrák nyomait, különösen az egyiptomiaknál, a görögökénél, a perzsáknál és a rómaiaknál, és valami keveset a zsidóknál is; de a népek sok háborúja és vándorlásai ártottak a gyarapodásuknak; a munkásoknak nem volt biztos, kényelmes lakóhelyük, és sok országban, főleg olyanokban, amelyekből a háború kiűzte a művészeteket és a tudományokat, szinte egészen elfelejtődtek. Körülbelül a tizedik században néhány német város elkezdett gyapjút és gyapotot feldolgozni, és szorgalmuk rövid idő alatt annyira fölemelte őket, hogy más szomszéd népek, angolok, franciák, hollandok, újabban poroszok, moszkoviták követték példájukat és árujuk kivitelével más népeket adófizetőikké tették. Azok az országok, amelyekben gyárak és manufaktúrák virágoztak, szemmel láthatólag gyarapodtak, mások azonban ezeknek hiánya miatt minden szűkségüket csak nagy költséggel tudták előteremteni és apróságokat súlyos pézsekkel fizettek meg. Anekdota. 1547-ben, mikor V. Károly császár hadseregét szemlélte és éppen nagy eső keletkezett, a császár levette kalapját, hogy meg ne ázzon. Feltehetőleg akkoriban a kalapoknak nagyon drágáknak és ritkáknak kellett lenniök.

A XVII. században Franciaország gyárai révén magasan más országok fölé lendült. Minden ország és nemzet francia árut vásárolt. A legtöbb francia gyári munkás hugenotta és janzenista volt. Ezeket üldözte XIV. Lajos, menekülniök kellett, és velük együtt szöktek a művészetek és a gyárak is Franciaországból. Angolország és néhány német birodalmi fejedelem szívesen látta a menekülő francia gyári munkásokat és manufaktúrabelieket, elküldték biztosaikat a francia határokra, adtak a dolgos menekülteknek útiköltséget, s amikor ezek országukba érkeztek, építtettek nekik saját költségükre házakat, műhelyeket, templomokat és iskolákat — megadtak nekik minden lehetséges védelmet, támogatást és segítséget. Így nemcsak a menekülteken segítettek, hanem önmagukon is, akik őket olyan szeretettel befogadták. Pl. pusztá helyek, ahol előbb semmi sem nőtt, ahol homokdombok álltak emberektől és állatoktól megmüveletlenül és kihasználatlanul, most ott a legjövedelmezőbb üveg- és tükörgyárak, karton- és gyapjúszövet- és harisnyagyárak állnak, amelyek most ezer, azelőtt télen kezert hasznosan foglalkoztatnak és egyszersmind nagy summa

jezto tausend vorhin müssige Hände nützlich beschäftigen, und zugleich grosse Summen Geldes ins Land bringen; und diese Summen bezahlen nicht die eigenen arbeitenden Unterthanen; nein, sondern die Fremden, welche die Fabrikwaaren abnehmen, verführen und verkaufen. So bezahlen unsere Sarvascher Weiber auswärtige Mauth, Dreyssigst, Stempelgeld — wenn sie in Pest und Waitzen, Kattun, Spiegel und andere ausländische Waaren einkaufen.

Die Erfahrung bezeugt es, dass bis hero in Ungarn von Fabriken sehr wenig zu sehen und zu hören war. Nur noch vor einigen Jahren, als bey der Debretziner Marktgelegenheit ein Deutscher mit einem Korb, in welchem allerhand Kleinigkeiten befindlich waren, auf und nieder gieng, und seine Waare den Leuten feil both, und die da stehenden Ungarn über die Verschiedenheit seiner Waare staunten und fragten: Wer ist wohl im Stande, so viel kuriose schöne Sachen zu erdenken und zu verfertigen? so fand sich jemand, der diese entscheidende Antwort gab: Az okos Francia ki — gondolja, a dolgos Német meg — tsinálja, s' a b — d Magyar meg-veszi. d. i. Der witzige Franzos erdenkt sie, der arbeitsame Deutsche macht sie, und der e — e Ungar bezahlt sie. Als unsers jetzt regierenden guten Kaisers seel. Herr Vater Kaiser Franz einst in Wien an der Donau spatzieren gieng, und daselbst ganze Schiffe voll Besen, hölzernen irrenden Geschirr stroherne Betten stehen sah, fragte Er: Wohin sie alles das führen wollten? Nach Ungarn! war die Antwort. Was? fragte hierauf der Kaiser, haben denn die Ungarn kein Holz, Thon, und Stroh, um sich selbst Besen, Geschirr, und Betten zu verfertigen? O ja, sagten die Schiffer, sie haben dessen mehr als wir, aber sie haben keine Hände, und keinen Verstand, deswegen müssen sie alles ums theure Geld von uns kaufen. Ey Schade, sagte der Kaiser, ewig Schade um meine armen Ungarn! —!

Kurios dass die Deutschen glauben, wir Ungarn und Slowaken hätten keine Hände, keinen Verstand! Ich habe doch so manchen Deutschen gesehen, und ihr Kinder habt sie auch gesehen, als das kaiserliche Regiment vorigem Winter hier im Quartier lag; habt ihr aber wohl bemerkt, das ein Deutscher mehr Hände als zwey, und an zwey Händen mehr Finger, als zehn hätte? Und so viel haben wir deren auch. Und Verstand? der gütige Schöpfer wird doch ungrischen Menschenköpfen auch diesen nicht versagt haben? Die Schuld muss also anderswo seyn, nicht in Händen und Verstand, und das müsst ihr Kinder errathen! — — —

Getroffen!

Nu — hört einmahl, Kinder! unser guter Kaiser will unsern Schaden nicht. Dieser weise Regent will, dass ihr Kinder (da es eure

pénzt hoznak az országba; és ezeket az összegeket nem a saját dolgozó alattvalóik fizetik; nem, hanem az idegenek, akik a gyári árukat átveszik, kiviszik és eladják. Így a mi szarvasi asszonyaink külföldi yámot, harmincadot, bélyegpénzt fizetnek, ha Pesten és Vácon kartont, tükröt és egyéb külföldi árut vásárolnak.

A tapasztalat azt igazolja, hogy Magyarországon mostanáig nagyon keveset láttunk és hallottunk gyárakról. Csak néhány évvel ezelőtt, mikor a debreceni vásár alkalmával egy német egy kosárral, amelyben mindenféle apróság volt, föl és alá járkált és áruját kínálta, és az ott álló magyarok csodálkoztak áru különféleségén és kérdezték: vajon ki képes rá, hogy ilyen sok furcsa szép dolgot kitaláljon és elkészítsen? akkor akadt valaki, aki ezt a döntő feleletet adta: Az (sic) okos Francia ki-gondolja, a dolgos Német meg-tsinálja, s' a b — d Magyar meg-veszi. Mikor most uralkodó jó császáruk boldogult apja ura, Ferenc császár, egykor Bécsben a Duna mellett sétált és ott egész hajókat látott tele seprükkel, fa- és kőedényekkel, szalma ágyakkal, megkérdezte: hova viszik mindezt? Magyarországra! volt a felelet. Micsoda? kérdezte erre a császár, hát nincs a magyaroknak fájuk, agyagjuk és szalmájuk, hogy maguknak seprüt, edényt és ágyakat készítsenek? De igen, felelték a hajósok, még többjük van, mint nekünk, de nincs kezük és nincs eszük, ezért drága pénzért tőlünk kell vásárolniuk mindent. Ejnye de kár, mondta a császár, örökké kár szegény magyarjaimért! —

Furcsa, hogy a németek azt hiszik, hogy nekünk magyaroknak és szlovákoknak nincs kezünk és nincs eszünk! Én bizony már láttam néhány németet, és ti gyerekek is láttátok őket, mikor a császári ezred a múlt télen itt volt szálláson, vették-e vajon észre, hogy a németeknek több keze volna, mint kettő és a két kezén több ujjja volna, mint tíz. És annyi nekünk is van. És ész? a jóságos teremtető a magyar fejektől nem tagadhatta meg ezt sem. A hibának valahol máshol kell lenni, nem a kezekben és nem a fejekben, s azt nektek, gyerekeknek kell kitalánotok! — — —

Eltaláltad!

Na halljátok gyerekek! a mi jó császáruk nem akarja kárunkat. Ez a bölcs uralkodó azt akarja, hogy ti gyerekek (minthogy szülei-

Eltern nicht gethan, nicht gelernet haben) dass ihr von Jugend auf das lernen sollt, was euch dereinst nöthig und nützlich seyn wird; dieser Regent will und befiehlt, dass ihr euch von Jugend auf in solchen Arbeiten üben sollt, welche bey Fabriken unentberlich sind, damit ihr mit der Zeit nicht auch alle eure Bedürfnisse aus andern Ländern hereinholen, und um schwerès Geld zu erkauffen bemüssiget seyd.; damit ihr rohe Materien bearbeiten und benutzen lernet, welche ihr nur hishero mit Füßen getreten, verachtet, weggeworfen; damit ihr Gaben und Wohlthaten Gottes besser erkennen, benutzen lernet. Z. B. Beine, Haare, Wolle, Flachs, Lumpen — — — Dort, wo Fabriken und Manufakturen sind, dort wird alles benutzt, was uns noch so unnütz und gering zu seyn scheint, und wofür wir ofters schweres Geld geben müssen, wenn wir es verarbeitet ihnen abnehmen. Z. B. Wir Einwohner über der Theiss haben jährlich Wolle in Menge, so dass wir solche um leichtes Geld dahin geben, und mit vieler Mühe und Unkosten bis über die Donau, biss nach Zala verführen; dort haben die Leute Hände und Verstand, um unsere Wolle zu verarbeiten, und wir müssen die aus unserer Wolle verfertigten Halene, Sirica, und Kabanika um theures Geld bezahlen!

Dritter Abschnitt. Von dem Schaden und Nutzen der Fabriken

Schädlich sind Fabriken nur dänen Ländern und Nationen, welche sie nicht haben. Warum? das müsst ihr Kinder errathen; — aber denen sind sie nützlich, die sie haben. Der Nutzen ist gross, und sehr verschiedenen.

I. Insgemein für alle Menschen.

1. Für Eltern. Jetzo muss der arme Vater, die elende Mutter kummervoll sorgen und fragen: Woher nehme ich für mich und meine Kinder die täglichen Bedürfnisse, Essen, Kleider, Portion und Gaben? Bey Fabriken ist diesem Kummer abgeholfen; dort haben täglich 1000 Hände fertiges Verdienst. Dort kann ein Kind im 6. 7. 8. Jahr für sich und seine Eltern im Winter und Sommer etwas erwerben.

2. Für Kinder. Hier wird ein Kind von Jugend auf zur Industrie gewöhnt, von Gassenlauffen und böser Gesellschaft abgehalten; hört und sieht nicht so viel Böses, übt seine zarten Glieder in nützlicher Arbeit. Glückliches Kind! Eph. IV. 28. 29. 2 Thess. IV. 10. 11. 12. Ohne Fabriken ist diese Uebung in diesen Tugenden sehr schwer. Und diess ist doch die eigentliche Tugend für Kinder.

3. Für Landwirthe. Ihr Gesind isst das Brod nicht umsonst; verdient den Lohn im Sommer und Winter. Die natürlichen Produkte steigen im Werthe. Die Industrie bekommt einen neuen Schwung.

tek nem tették, nem tanulták), kis korotoktól fogva megtanuljátok azt, ami egykor szükséges és hasznos lesz nektek; ez az uralkodó azt akarja és parancsolja, hogy ti már kis korotoktól fogva gyakoroljátok magatokat olyan munkákban, amelyek a gyáraknál nélkülözhetetlenek, hogy idővel ne legyetek kénytelenek minden szükségleteketek más országokból behozni és drága pénzen megvenni; hogy megtanuljátok nyersanyagokat feldolgozni és felhasználni, amelyeket idáig csak lábbal tiportatok, megvetettetek, eldobtatok; hogy megtanuljátok Isten adományait és jótéteményeit felismerni és felhasználni. Pl. csontot, szőrt, gyapjút, lent, rongyokat . . . Ott, ahol gyárak és manufaktúrák vannak, ott mindent felhasználnak, ami nekünk haszontalannak és értéktelennek látszik, s amiért mi gyakran drága pénzt adunk, ha feldolgozva átvesszük tőlük. Pl. Nekünk tisztántúli lakosoknak bőven van gyapjunk minden évben, úgy, hogy olcsón odaadjuk és nagy fáradsággal és költséggel átvisszük a Dunán, egészen Zaláig; ott van az embereknek kezük és eszük, hogy feldolgozzák a mi gyapjúnkat, és nekünk drága pénzzel kell megfizetnünk a mi gyapjunktól készült halinákat, szürdalmányokat és kabátokat.

Harmadik fejezet.

A gyárak káráról és hasznáról

Károsak a gyárak csak olyan országokban és olyan népeknek számára, amelyeknek nincsenek. Miért? ezt nektek kell kitalálni gyerekek; — de azoknak hasznosak, amelyeknek vannak. A haszon nagy és nagyon különféle.

I. Minden ember számára közönségesen.

1. A szülők számára. Most a szegény apának és a boldogtalan anyának búslakodva kell aggódni és kérdezni: honnan veszem magamnak és gyermekeimnek a mindennapi szükségleteiket, ételt, ruhát és a tápszámát? A gyárakban ezen a bajon segítve van; ott naponta ezer kéznél kész keresete van. Ott egy 6, 7, 8 éves gyermek a maga és szülői számára kereshet valamit télen és nyáron.

2. Gyerekek számára. Itt a gyermeket kis korától fogva hozzászoktatják a szorgalmatossághoz, távol tartják az utcákon való kóborlástól és a rossz társaságtól; nem hall és nem lát oly sok rosszat, zsenge ragjait hasznos munkában gyakorolja. Boldog gyermek! Efezus IV. 28. 29. 2. Thessz. IV. 10, 11. 12. Gyárak nélkül nagyon nehéz ezeknek az éretnyeknek a gyakorlása. Pedig hát ez az igazi erény a gyermekek számára.

3. Gazdák számára. A cselédség nem eszi hiába a kenyeret; megkeresi bérét nyáron és télen. A természetes termékek értéke emelkedik. Az ipar fellendül.

4. Für das Gesinde. Dieses darf nicht dienstlos in Unthätigkeit seine Zeit zubringen. Dienstlosigkeit ist das wahre Verderben des Gesindes. Was thut der Knecht, die Magd, wenn sie dienstlos sind? Gelegenheit übel zu thun, Gesellschaft der Müssiggänger und Lasterhaften sind die gemeinen Wege zum Laster, sind selbst schon Laster. Und drücken der Mangel bey Dienstlosen, was würket Böses? Wer ist Schuld an allem diesem Uebel?

5. Für die Obrigkeit. Geringer Kummer um Portion und Gaben, wo Fabriken blühen, und tägliches Verdienst ist. Eine Fabrike trägt mehr wahren Nutzen für Obrigkeit und Unterthanen, bringt mehr Geld unter die Leute, als ganze Meilen lange Praedien, oder Felder und Pussten.

6. Für alte brodlose Leute und Bettler. Auch diese finden hier ihr gewisses Verdienst. Wolle zupfen, und krepeln, das Rad drehen, Spulen machen, können nicht nur Kinder von sechs Jahren, sondern auch Greise und alte Weiber von 60—70 Jahren. Auch der Bettler, der nur ein Auge, nur eine gesunde Hand, nur einen gesunden Fuss hat, kann hier mitarbeiten. Sehet dort, Kinder! jenen Krippel in seinem ganzem Rock, in Basedows kleinem Buch für Kinder aller Stände, II. Tafel, zweyter Abtheil, aber sehet auch jenen krummgebückten zerlumpten starken Bettler! dieser bettelt, jener verdient sein Brod mit Ehren; welcher ist unter den zweyen der bravste? ehrlichste? welcher gefällt euch besser? und warum dieser? warum nicht jener?

II. Insbesondere für Christen.

1. Hier lernt der Christ die so verschiedenen Gaben des weisen und gütigen Schöpfers und Versorgers erkennen und besser gebrauchen. Nicht sagen: das ist unnütz! zu was hat Gott dieses und jenes erschaffen? sondern sagen aus Sirach XXXIX. 21. 22. 23. 26. 30. 31. 39. 40. I. B. Mos. (28. 29. 31) I. Timoth. IV. 4.

2. Hier lernen wir die Vorsehung Gottes lebendig erkennen, hochschätzen, verehren anbeten. Mit so gering scheinenden und verachteten Dingen nähret Sie ganze Länder und Nationen?

3. Hier lernen Kinder und Erwachsene das, was sich sonst so schwer lernen lässt; herrschende Laster und Gewohnheiten vermeiden, Faulheit, Unthätigkeit, Müssiggang, Verschwendung, Spielsucht, Liederlichkeit, Schmarotzen, Stehlen . . . ; im Gegentheile ächte christliche Tugenden, Fleiss, Arbeitsamkeit, Genügsamkeit, Ordnung, guten Gebrauch der Zeit und Talente lieb gewinnen, sich angewöhnen, thätig ausüben. In welcher Schule? nach welcher Methode lernt sich dieses besser? früher? bequemer?

Achtzehntes Jahrhundert! bald, bald wirst auch du mit dem hinreisenden Strom der Zeit

4. A cselédség számára. Ennek nem szabad szolgálat nélkül tétlenségben tölteni idejét. A szolgálat hiánya a cselédség igazi vesztesége. Mit tesz a szolga, a szolgált, ha nincs szolgálata? Az alkalom, hogy rosszat tegyünk, a tétlenség és hünösök társasága a bűn felé vezető közönséges utak, sőt már maguk is bűnösök. És a nyomasztó szükség a szolgálat nélkül levőknél, mi minden rosszat művel ez? Ki a hibás ebben a sok minden bajban?

5. A hatóságok számára. Kisebbség a gond az adók és dézsmák miatt ott, ahol gyárak virágnak, és van mindennapi kereset. Egy gyár több igazi hasznot hoz a hatóságok és az alattvalók számára, több pénzt visz az emberek közé, mint mérőföldekre menő birtokok vagy mezők és puszták.

6. Öreg, kereset nélküli emberek és koldusok számára. Ezek is megtalálják itt a biztos keresetüket. Gyapjút tépni és kártolni, a kereket forgatni, csévéket csinálni nemcsak hatéves gyerekek tudnak, hanem agok és 60—70 éves öreg asszonyok is. Még a koldus is, akinek csak egy szeme, csak egy egészséges keze, csak egy egészséges lába van, tud itt dolgozni a többivel együtt. Nézzétek gyerekek! azt a nyomorékot az ő egész kabátjában, Basedov kis könyvében minden rendű gyermekek számára, II. tábla, második rész, de nézzétek azt a görbére hajlott, rongyos erős koldust! ez koldul, amaz becsülettel megkeresi kenyerét; melyik a derekabb a kettő közül? a becsületesebb? melyik tetszik nektek jobban? és miért ez? miért nem amaz?

II. Különösen keresztények számára.

1. Itt megtanulja a keresztény ember a bölcs és jóságos teremtő és gondoskodó adományait felismerni és jobban használni. Ne mondjuk: ez haszontalan! mire teremtette Isten ezt vagy azt? hanem mondjuk, amit mond Sirach XXXIX. 21. 22. 23. 26. 30. 31. 39. 40., Mózes I. K. (28. 29. 31), Pál I. I. Timoth. IV. 4.

2. Itt megismerjük Isten gondviselését elevenen, megtanuljuk becsülni, tisztelni, imádni. Ilyen csekélynek látszó és megvetett dolgokkal táplál egész országokat és nemzeteket.

3. Itt megtanulják gyermekek és felnőttek azt, amit csak nehezen lehet megtanulni; kerülni az uralkodó bűnöket és szokásokat, lustaságot, tétlenséget, henyélést, pazarlást, játékszenvedélyt, feslettséget, élösködést, lopást —; ellenben megszeretik az igazi erényeket, a szorgalmat, munkálkodást, mértékleteséget, rendet, az idő és a tehetség jó felhasználását, hozzászoknak és tevékenyen gyakorolják. Mely iskolában, mely módszer szerint lehet ezt jobban, hamarabb, kényelmesebben megtanulni.

Tizennyolcadik század! nemsokára, nemsokára elúgász te is az idő magával ragadó

vorüberrauschen; bald in den Abgrund ins düstre Chaos hinsinken! bald nicht mehr seyn! und du solltest diese grosse, auch von dir so lang verkannte Wahrheit deinen lebenden Erdenbürgern noch nicht allgemeiner bekannt machen? —? nicht zur Leze bringend empfehlen? Mir deucht, ich höre eine Stimme im innersten meines Gefühls antworten: Nur noch kleine Geduld, es soll unter Josephs Scepter ganz gewiss geschehen! —!

Vierter Abschnitt. Die hieraus folgenden Lehren, welche aber die schon geübtern Schulkinder selbst entwickeln.

1. Nie wollen wir von unserm guten und weisen Kaiser übel denken, übel urtheilen, wenn wir neue k. k. Befehle hören, denn er meint es mit uns und unsern Eltern gewiss besser, als wir vermuthen.

2. Was wir selbst nicht wissen, nicht verstehen, das wollen wir uns von andern erklären lassen, die es besser verstehen; die werden uns schon sagen, was es ist? und zu was es ist?

3. Wir wollen unsre Ohren wegwenden, wenn über k. k. Befehle schlecht ränniret wird.

4. Wir wollen diejenigen eines bessern belehren, die einen so gütigen weisen Monarchen bosshaft und mit Unverstand tadeln und afterreden, auch dann afterreden, wenn sein Verhalten, seine Befehle und Verordnungen lauter Güte sind.

5. Wir wollen in unsrer Jugend nützliche Kenntnisse sammeln, wohl wird es uns im Alter thun.

6. Auch Knaben, auch Männern ist es keine Schande zu spinnen, aber allen ist es Schande zu faulleatzen.

7. Wie viel tausend Hände sind täglich beschäftigt, um das zu verfertigen, was wir täglich und stündlich an Speise, Kleidern, Hausgeräth und andern Bedürfnissen brauchen. Z. B. Wie viel Hände haben müssen arbeiten, bis dieses Kleid, dieses Buch, dieses Haus fertig geworden? Zählet die Hände, berechnet die so verschiedenen Materialien und Arbeiten: und ich, ich sollte müssig sein? Meiner Jugend erste Zeit, sey in muntre Emsigkeit, Gott und der Menschen Glück geweiht.

8. Wider zwey pestilenzialische Länder und Leute verderbende Seuchen, wider Faulheit und Armuth, ist kein besseres Hilfsmittel, als Fabriken, Manufakturen und Arbeitshäuser.

9. Wahre christlich patriotische Liebe und Wohlthätigkeit wird durch Fabriken und Manufakturen thätig bewirkt, denn tausende geniessen derselben wohlthätige Früchte.

árjával; nemsokára elszülyedsz_a mélységbe, a komor, káoszba! nemsokára már nem leszel! és te ne ismertetnéd meg a te élő földi polgáraiddal azt a nagy, oly soká félreismert igazságot még általánosabban —? ne ajánlanád ajándékba hozva? Ugy tetszik, mintha hallanám a választ legbensőbb érzéseimben: csak még egy kis türelmet, József kormánypálcája alatt bizonyosan meg kell történnie! —!

Negyedik fejezet. Az ezekből folyó tanulságok, amelyeket azonban a már gyakorlottabb iskolás gyermekek maguk fejtenek ki.

1. Sohasem fogunk a mi jó és bölcs császárunkról rosszat gondolni, rosszul ítélni, ha új cs. és k. parancsokat hallunk, mert ő jobbat akar nekünk és szüleinknek, mint mi gondoljuk.

2. Arnit magunk nem tudunk, nem értünk, azt másokkal megmagyaráztatjuk magunknak, akik jobban értik; azok majd megmondják nekünk, hogy mi az és mire jó az.

3. Elfordítjuk a fülünket, ha mások a cs. és k. parancsokról rosszul okoskodnak.

4. Jobb belátásra térítjük azokat, akik egy ilyen jóságos, bölcs uralkodót gonoszul és értelmetlenül mődon ócsárolnak és megszólnak, akkor is, mikor az ő viselkedése, parancsai és rendeletei tele vannak jósággal.

5. Ifjú korunkban hasznos ismereteket szerzünk, majd öreg korunkban javunkra fogunk válni.

6. Fiúknak, férfiaknak sem szégyen fenni, de mindenkinek szégyen lustálkodni.

7. Milyen sok ezer kéz dolgozik naponta, hogy azt elkészítse, amire nekünk naponta és óránkint szükségünk van ételből, ruhából, házi felszerelésekből és egyéb szükségletekből. Pl. Milyen sok kéznek kell dolgoznia, míg elkészül ez a ruha, ez a könyv, ez a ház? Számoljátok meg a kezeket, számítsátok ki az oly sokféle anyagot és munkákat: és én, én henyéljek? Ifjúságom első ideje legyen vidám szorgosságban Istennek és az emberek boldogságának szentelve.

8. A két pestises, országot és embereket fertőző ragály, a lustaság és a szegénység ellen nincs jobb segítség, mint a gyárak, a manufaktúrák és a dologházak.

9. A keresztényi, hazafiúi szeretetet és jótekonyságot gyárak és manufaktúrák felállítással lehet igazán gyakorolni, mert emberek ezrei élvezik áldásos gyümölcsüket.

10. Alle nützliche, aber noch neue Anstalten können am bequemsten durch Schulen und Schulkinder in Länder und Städten eingeführt, und in Aufnahme gebracht werden; denn alte Leute hängen zu sehr an alten Gewohnheiten, und schwer lassen sie sich das neue, wenns noch so gut ist, gefallen.

11. Es ist eine sehr schwere Sache, einen unverständenen oder übel verstandenen k. k. Befehl zu befolgen; es müssen demnach k. k. Befehle denen Kindern in der Schule, und denen Erwachsenen bey jeder sich darbietenden Gelegenheit, auch in der Kirche erklärt werden, damit der gemeine Mann solche willig und mit Freuden befolge. Er würde es thun, wenn er den Befehl nur recht verstünde, wohin er abzielt; er würde thun, was seine Pflicht und Schuldigkeit ist, wenn nur der Lehrer auch thäte, was ihm zu thun obliegt.

12. Für einen so guten Regenten, welcher um das Wohl seiner ihm von Gott anvertrauten Länder so väterlich und unermüdet besorgt ist, müssen wir nicht nur Gott danken, sondern auch Gott bitten dass er seine gute, väterliche, und uns allen nützliche Absicht zur Reife, zu einem erwünschten Ende, zur thätigen Erfüllung bringen möge, und hierzu müssen wir alle, so gut wir können, mitwirken; einer als Lehrer, der andere als Obrigkeit und Vorgesetzter, der dritte als Arbeiter.

13. Es ist grosse Tugend, in seinem Beruf treu und fleissig zu arbeiten; aber doch viel grösser und ausgebreiteter ist jene Tugend, sich seinen Wirkungskreis nach seinen Fähigkeiten zu bestimmen, und mit seinen Berufsgeschäften auf das Wohl ganzer Länder und Nationen hinzuwirken, und nach den Bedürfnissen der Zeiten und Umstände zu bewirken, dass unsre Mitmenschen verständiger, lenksamer, besser; folglich glücklicher werden auf Zeit und Ewigkeit. Wie wird diess durch die Lehre von den Fabriken bewirkt? —?*

10. Minden hasznos, de még új intézkedést igen kényelmesen lehet az iskolák és az iskolás gyermekek útján az országokba és városokba behozni és megkedveltetni; mert az öreg emberek nagyon csüggenek a régi szokásokon, és nehezen viselik el az újat, bármilyen jó is az.

11. Nagyon nehéz dolog a meg nem értett vagy rosszul értett cs. és k. parancsnak engedelmeskedni; ennél fogva a cs. és k. parancsokat meg kell magyarázni a gyermekeknek az iskolában, a felnőtteknek minden kínálkozó alkalommal, a templomban is, hogy a közember szívesen és örömmel teljesítse őket. Megtenné, ha helyesen értené a parancsot, hogy mire irányul; megtenné, ami kötelessége és tiszte, ha a tanító is megtenné, ami az ő feladata.

12. Egy olyan jó uralkodóért, aki oly atyaián és fáradhatatlanul törődik az Istentől rábízott országok javával, nemcsak köszönetet kell mondanunk Istennek, hanem kérünk is kell őt, hogy jó, atyai és mindnyájunknak hasznos szándékát megérlelje, a kívánatos célra vezesse és tevékeny beteljesülésre vigye; és ebben mi mindnyájan tartozunk közreműködni, amennyire tudunk; egyikünk mint tanító, másikkunk mint hatóság és feljebbvaló, a harmadik mint munkás.

13. Nagy erény a hű és szorgalmas munka a hivatásban; de még sokkal nagyobb és szélesebb körű az az erény, ha valaki a hatáskörét saját képességei szerint határozza meg és az ő hivatásbeli dolgaival egész országok és nemzetek javára munkálkodik és az idők és a körülmények szükségleteihez képest arra törekszik, hogy embertársaink értelmesebbek, irányíthatóbbak, jobbak, s ennél fogva boldogabbak legyenek az idők végtelenségig. Hogyan érjük ezt el a gyárakról szóló tanítással? —?*

Ласло Винце

ОБРАЗЦОВЫЙ УРОК ШАМУЕЛА ТЕШШЕДИКА

Текст документа на немецком языке исходит из журнала: *Provinzialnachrichten aus dem Kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern*, том 1784-го года.

LÁSZLÓ VINCZE

A FORGOTTEN STUDY BY SAMUEL TESSEDIK

The text of the document written in German has been taken from the periodical entitled *Provinzialnachrichten aus den Kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern* vol. 1784.

* Azok a tanítók, akik ezt a tanítást a Haruker-uradalmakban az érdemes hazafi, Tessedik mintája szerint az elemi iskolákban végrehajtották, név szerint a következők: Molitoris úr, Farkas úr, Braatoris úr Szarvason, Farkasházy úr Orosházán; Tomka úr és Wagner úr Komlós (2); Klein úr Kisberényben. Megtették a maguk dolgát teljes buzgalommal, és biztatást és tiszteletet érdemelnek.

Die Schullehrer, welche diesen Unterricht auf den Harukerischen Herrschaften nach Vorschrift des würdigen Patriotens, Herrn Tschessedick bey ihren Normalschulkindern ausgeführt haben, sind namentlich: der Herr Molitoris, Herr Farkasch, Herr Braatoris zu Szarvas; Herr Farkasházy zu Orosháza; Herr Tomka und Herr Wagner zu Salán Komlós (Tótkomlós); Herr Klein zu Kissberány. Sie haben das ihrige mit allem Eifer gethan, und verdienen Aufmunterung und Achtung.